

Sloboda izražavanja – presude Evropskog suda za ljudska prava

Bilten XVIII: NASILJE NAD NOVINARIMA

6. jun 2013.

Evropski sud za ljudska prava je razmatrao slučajeve koji se tiču nasilja ili ubistva novinara zbog njihove djelatnosti. To su ozbiljni slučajevi koji pokreću pitanja prava na život, zaštićenog članom 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i drugih prava. Sud je presudio da države moraju preduzeti određene mjere kako bi istražile incidente i smanjile rizik od budućih napada. Sud je takođe presudio da države imaju obavezu da obezbijede okruženje u zemlji – regulatorno i na drugi način – koje dozvoljava medijima da ostvaruju svoje pravo na slobodu izražavanja. U tom pogledu, svaka država ima dvije opšte obaveze:

- ako je država u saznanju da je novinar u opasnosti, dužna je da preduzme zaštitne mjere;
- kada se desi napad ili ubistvo novinara, država je dužna da sprovede nezavisnu i efikasnu istragu.

Slučajevi i preporuke u daljem tekstu ilustruju na koji način bi trebalo primijeniti pomenute standarde.

1. Presude Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima nasilja nad novinarima

Obaveza da obezbijedi i zaštititi pravo na život

Evropski sud je presudio u nekoliko slučajeva da države imaju obavezu da obezbijede i zaštite pravo na život, i da u tu svrhu preduzmu efikasne mjere kada postoje indicije da novinar može biti ugrožen. Sljedeći slučajevi ilustruju kako se ovaj princip primjenjuje u praksi:

- *Özgür Gündem protiv Turske* (predstavka br. 23144/93), 16. mart 2000: država ima obavezu da štiti novinare kada postoje indicije da su ugroženi

Sud je utvrdio da se u periodu od dvije godine dogodilo više slučajeva nasilja, uključujući ubistva, fizičke i piromanske napade na dnevni list *Özgür Gündem* i novinare, distributere i druge povezane sa njim (uključujući i prodavce novina). Nijesu preduzete nikakve mjere zaštite ove novinske kuće, što Sud smatra kršenjem prava na slobodu izražavanja. Sud smatra da, ako je država u saznanju da

postoje prijetnje i zastrašivanja upućena novinarima i medijskim organizacijama, može biti u obavezi da preduzme zaštitne mjere i da sprovede efikasnu istragu tih navoda.

- *Gongadze protiv Ukrajine*, (predstavka br. 34056/02), 8. novembar 2011: država nije reagovala na žalbe novinara da postoji opasnost po njegovu bezbjednost

Ovaj slučaj se tiče nestanka i ubistva novinara. Sud je utvrdio da u određenim okolnostima postoji pozitivna obaveza državnih organa da preduzmu preventivne operativne mjere u cilju zaštite pojedinca ili pojedinaca čiji su životi u opasnosti od krivičnih djela. Sud je ukratko sumirao primjenljivi princip na sljedeći način:

“Imajući u vidu poteškoće u obezbjeđivanju reda u savremenom društvu, nepredvidivost ljudskog ponašanja i operativne izbore koji se moraju napraviti u smislu prioriteta i resursa, pozitivne obaveze se moraju tumačiti na način koji državnim organima ne nameće nesrazmjernu obavezu koju je nemoguće ispuniti. Prema tome, ne može svaka tvrdnja o postojanju opasnosti po život predstavljati obavezu državnih organa prema Konvenciji da preduzmu operativne mjere u cilju sprječavanja ostvarenja rizika. Da bi postojala pozitivna obaveza, mora se utvrditi da su državni organi znali ili je trebalo da znaju za postojanje stvarnog i neposrednog rizika po život identifikovanog pojedinca ili pojedinaca od krivičnih djela trećih lica, i da nijesu preduzeli mjere u okviru svojih ovlašćenja koje bi se razumno mogle očekivati u cilju izbjegavanja takvog rizika.” (stav 165)

Primenjujući ovaj opšti princip u datom slučaju, Sud je zaključio da je došlo do kršenja prava. Prvo, prije nestanka, novinar je pisao generalnom tužiocu, zahtjevajući istragu o uznemiravanju njegove porodice od strane policije i nadzora od strane nepoznatih lica. Drugo, Sud je utvrdio da su tužioci trebali znati za ranjivi položaj u koji se novinar postavio u odnosu na pojedince koji su moćni u društvu, jer se bavio politički osjetljivim temama. Treće, Sud je konstatovao da je generalni tužilac imao obavezu da nadgleda rad policije i istraži zakonitost njenih aktivnosti. Dvije nedjelje nakon što je novinar pisao tužiocu, nikakve mjere nijesu preduzete u cilju istrage policije i novinar je nestao.

- *Dink protiv Turske* (predstavke br. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 i 7124/09, 14. septembar 2010: država je bila svjesna opasnosti protiv novinara, i doprinijela je pogoršanju situacije podsticanjem neprijateljstva prema njemu

Ovaj slučaj se tiče ubistva novinara Hrant Dinka, koji je bio na meti neprijateljstva od strane nacionalista zbog njegovih novinskih tekstova o tursko-jermenskim odnosima. Sud je utvrdio da se za snage bezbjednosti osnovano može tvrditi da su bile obavještene o neprijateljstvu prema g-dinu Dinku, da su organi unutrašnjih poslova bili informisani o stvarnoj i neposrednoj opasnosti od atentata, a da nijesu preduzeli razumne mjere da zaštite njegov život. Sud je ukratko sumirao opšti princip na sljedeći način:

„...državni organi su znali ili je trebalo da znaju za postojanje stvarnog i neposrednog rizika po život identifikovanog pojedinca ili pojedinaca od krivičnih djela trećih lica, i nijesu preduzeli mjere u okviru svojih ovlašćenja koje bi se razumno mogle očekivati u cilju izbjegavanja takvog rizika... (presuda, koja je dostupna samo na francuskom jeziku, glasi: *Pour qu'il y ait obligation positive, il doit être établi que les autorités savaient ou auraient dû savoir sur le moment qu'un individu donné était menacé de manière réelle et immédiate*

dans sa vie du fait des actes criminels d'un tiers et qu'elles n'ont pas pris, dans le cadre de leurs pouvoirs, les mesures qui, d'un point de vue raisonnable, auraient sans doute pallié ce risque." stav 65)

Osim toga, Sud je uzeo u obzir neprijateljsku atmosferu u krivičnom pravu ove zemlje, u kojoj je pisanje g-dina Dinka posmatrano kao prijetnja za „Turstvo“. To je doprinjelo neprijateljstvu upućenom prema piscu i bilo faktor koji je doprinio napadu na njega.

Obaveza da istraži nasilje i smrtne slučajeve

Državni organi imaju obavezu da istraže nasilje i ubistva novinara, da li su navodni počinioci državni službenici ili nedržavni akteri. Ovo pitanje se sastoji od dva elementa. Prvo, država mora da djeluje nezavisno i po sopstvenoj inicijativi – ne treba da čeka da rođaci ili druga lica pokrenu istragu. Drugo, istraga treba da bude sprovedena nezavisno od onih koji su navodno bili umješani u incident. Osim toga, istraga mora da bude efikasna. Državni organi moraju da prikupe relevantne dokaze i istraga mora biti brza i temeljna. Mora da postoji transparentnost, kao i javnost istrage ili njenih rezultata, kako bi se osigurala odgovornost i održalo povjerenje javnosti. Konačno, kada postoje indicije da se ubistvo ili nasilje nad novinarima odnosi na njihovu djelatnost, državni organi moraju da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi to istražili. Sljedeće presude ilustruju kako se ovi principi primenjuju u praksi:

- *Yaşa protiv Turske*, (predstavka br. 63/1997/847/1054) 2. septembar 1998: **država nije sprovela efikasnu istragu o nasilju nad novinarima**

Podnosioci predstavke su turski novinar i njegov ujak koji su se žalili da su bili žrtve oružanih napada, jer su prodavali novine Özgür Gündem. Napadi su bili dio orkestrirane kampanje protiv tog i drugih pro-kurdskih dnevnih listova uz znanje ili čak direktno učešće državnih službenika. Sud je ukratko sumirao primjenljivi princip na sljedeći način:

„...obaveza nije ograničena na slučajeve u kojima je utvrđeno da je ubistvo prouzrokovao državni službenik, niti je pitanje da li su članovi porodice preminulog ili druga lica uložila formalnu žalbu o ubistvu nadležnim istražnim organima odlučujuće. U slučaju koji se razmatra, iz same činjenice da su državni organi bili obavješteni o ubistvu ujaka podnosioca predstavke proističe obaveza iz člana 2 da se sprovede efikasna istraga... Isto važi i za napad na podnosioca predstavke, na kojeg je ispaljeno osam metaka, što predstavlja pokušaj ubistva...“ (stav 100)

Primjenom ovog principa u datom slučaju, Sud smatra da pet godina nakon što je istraga otvorena, nije bilo konkretnih rezultata. Jedino objašnjenje koje je Vlada dala u vezi sa ovim slučajem je da se istrage sprovode u kontekstu borbe protiv terorizma i da su u takvim okolnostima policija i pravosudni organi morali da nastave sa oprezom. Iako Sud smatra da bi to mogao da bude ograničavajući faktor, to ne može da „oslobodi državne organe od njihovih obaveza... da sprovedu istragu, jer u suprotnom to bi još više pogoršalo klimu nekažnjivosti i nesigurnosti u regionu i tako stvorilo začarani krug“. Sud takođe smatra da su državni organi od samog početka isključili mogućnost da su državni službenici umješani u napade, uprkos činjenici da je bilo brojnih napada na novinare u regionu u koje su bili umješani državni službenici. Sud je stoga zaključio da državni organi nijesu ispunili svoju obavezu da sprovedu efikasnu istragu.

- *Najafli protiv Azerbejdžana* (predstavka br. 2594/07) 2. oktobar 2012: država nije sprovela efikasnu istragu o prebijanju novinara

Podnosilac predstavke je novinar koji je tvrdio da je prebijen od strane policije tokom razbijanja demonstracija i da domaći organi nijesu uspjeli da efikasno istraže ovaj incident. Sud je zaključio da, iako je istraga otvorena, nju je sprovela ista policija koju je on optužio. To se ne može smatrati efikasnom istragom i stoga predstavlja kršenje njegovih prava. Sud je utvrdio sljedeće:

„Sud je više puta naglasio da... istraga mora da bude nezavisna i nepristrasna, i po zakonu i u praksi... Sud navodi da je Okružno tužilaštvo Sabaila, koje je formalno nezavisan istražni organ koji je vodio istragu u ovom slučaju, zatražio od policije distrikta Sabail da sprovede istragu sa ciljem identifikovanja onih koji su navodno zlostavljali podnosioca predstavke. Kao takav, istražni organ je delegirao veliki i bitan dio istrage – identifikacija počinilaca navodnog zlostavljanja – u isti organ čiji službenici su navodno počinili krivično djelo. U tom smislu, Sud smatra da nije od velikog značaja to što je drugoj policiji dodijeljeno da sprovede istragu, dok su navodni počinioци bili službenici odjela za razbijanje demonstracija u policiji Bakua. Ono što je važno je da je istraga o navodnom nedoličnom ponašanju uz potencijalnu umješanost i odgovornost državnih organa i njihovih službenika sprovedena od strane njihovih kolega, koji su zaposleni u istom državnom organu. Po mišljenju Suda, u takvim okolnostima istraga policije o navodima o nedoličnom ponašanju od strane svojih službenika ne može da bude nezavisna u datom slučaju...". (stav 52)

- *Gongadze protiv Ukrajine* (predstavka br. 34056/02) 8. novembar 2005: država nije sprovela efikasnu istragu o nestanku i ubistvu novinara

Ovaj slučaj se tiče nestanka i ubistva novinara. Sud je zaključio da državni organi nijesu sproveli djelotvornu istragu. On je sumirao primjenljive principe na sljedeći način:

„Suštinska svrha takve istrage jeste da obezbjedi efikasnu primjenu domaćih zakona koji štite pravo na život i, u onim slučajevima koji uključuju državne službenike ili organe, da obezbjedi njihovu odgovornost za smrtnе slučajeve koji se dogode pod njihovom odgovornošću. Oblik istrage koji će ostvariti tu svrhe može da varira u različitim okolnostima. Međutim, bez obzira na metod, kada dobiju saznanje o takvim slučajevima, državni organi moraju da djeluju po sopstvenoj inicijativi. Oni ne mogu prepustiti inicijativu najbližim rođacima da podnesu formalnu žalbu ili da preuzmu odgovornost za vođenje bilo kog istražnog postupka."

Da bi istraga o navodnim ubistvima počinjenim od strane državnih službenika bila efikasna, može se generalno smatrati neophodnim da lica koja su odgovorna za sprovođenje istrage budu nezavisna od onih koji su umiješani u te događaje... Takođe, istraga mora biti efikasna u smislu da može da utvrdi da li je upotreba sile u takvim slučajevima bila opravdana u datim okolnostima... Ova obaveza se ne ogleda u rezultatima, već u sredstvima. Državni organi moraju preduzeti sve razumne mjere da prikupe dokaze u vezi sa incidentom. Svaka manjkavost u istrazi koja podriva njenu sposobnost da utvrdi uzrok smrti ili identifikuje odgovorna lica, bilo direktnih počinilaca ili onih koji su naredili ili organizovali zločin, predstavlja rizik od narušavanja ovog standarda.

Takođe postoji uslov ažurnosti i razumne ekspeditivnosti u ovom kontekstu... Mora se prihvatiti eventualno postojanje prepreke ili poteškoće koje sprječavaju napredak u istrazi u određenoj situaciji. Međutim, brz odgovor državnih organa u istrazi upotrebe smrtonosne sile ili nestanka može se generalno smatrati od suštinskog značaja za obezbjeđivanje povjerenja javnosti u njihovo poštovanje vladavine prava i u sprječavanje bilo kakve pojave dosluha ili tolerancije nezakonitih radnji. (stav 175-177)

2. Odluke i preporuke drugih međuvladinih organizacija

Komitet za ljudska prava Ujedinjenih Nacija, nezavisno tijelo stručnjaka koje nadzire primjenu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, usvojio je standarde veoma slične standardima Evropskog suda za ljudska prava. On smatra da:

„Sve države moraju da uvedu djelotvorne mjere zaštite od napada usmjerenih na ućutkivanje onih koji ostvaruju svoje pravo na slobodu izražavanja, uključujući i novinare.

[Ne postoji] opravdanje za ućutkivanje bilo kakvog zagovaranja višepartijske demokratije, demokratskih principa i ljudskih prava. Kao što ni u kojim okolnostima napad na neko lice zbog ostvarivanja slobode mišljenja ili izražavanja, uključujući i one vrste napada kao što su proizvoljno hapšenje, mučenje, prijetnje smrću ili ubistvo, ne mogu biti u saglasnosti sa članom 19.

Novinari su često izloženi takvim prijetnjama, zastrašivanju i napadima zbog svojih aktivnosti. Kao što su i lica koja su angažovana na prikupljanju i analizi informacija o stanju ljudskih prava i koja objavljuju izveštaje o ljudskim pravima, uključujući sudije i advokate.

Sve takve napade potrebno je energično i blagovremeno istražiti, a njihove počiniocce goniti, kao i obezbjeđiti odgovarajuće oblike odštete žrtvama, ili, u slučaju njihovog ubistva, njihovim predstavnicima.” (Komitet za ljudska prava Ujedinjenih Nacija, Opšti komentar br. 34, 12. septembar 2011., UN Doc. CCPR-C-GC-34)

Pripremio: Peter Noorlander, direktor Media Legal Defence Initiative, u saradnji sa HRA

British Embassy
Podgorica

Bilteni se objavljuju u okviru projekta “Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori” koji finansira Britanska ambasada u Podgorici.
